

نقش بیمه خانوار در توسعه اقتصادی کشور

دکتر عبدالناصر همتی

رئیس کل بیمه مرکزی ایران

مقدمه

در متون برجای مانده از دوران آدام اسمیت و صد سال بعد از او آلفرد مارشال، هم چنین در آثار دیگر اقتصاد دانان مکتب های مختلف - چه در کیمبریج و چه در لوزان - تعریف هایی که از بیمه شده است، بسیار ساده و گذراست؛ بیشتر هم حول این مفهوم که خسارت گروهی کوچک، از محل بیمه نامه هایی که شمار زیادی از مردم می خرند، تأمین می شود. در اوضاع و احوال امروز جهان، این تعریف دیگر منطقی به نظر نمی رسد و ما نمی توانیم وظیفه بیمه را به یک تعریف گذرای سنتی محدود کنیم. اکنون کشورهایی که به اهمیت خدمات واقعی بیمه و نقش جدی و حیاتی آن در رشد و توسعه اقتصادی پی برده اند توانسته اند فرصت های بسیار ارزنده ای در اختیار شهروندان و بازرگانان خویش قرار دهند تا بتوانند در خدمت توسعه باشند و از این فرصت های مهم اقتصادی بهره برداری کنند.

کند و کاو در متون، مراد آنجا رساند که دست کم در هفت مورد اساسی و مهم، بیمه می تواند در رشد و توسعه اقتصادی پایدار در کشور نقش داشته باشد:

۱. تقویت و افزایش ثبات مالی و کاهش تشویش و نگرانی
۲. در جایگزینی برای برنامه های تأمین دولت در تسهیل فعالیت های تجاری و امور بازرگانی

۴. در تشکیل و تحرک پس اندازها

۵. در افزایش کارایی مدیریت ریسک در صنایع و بازرگانی

۶. در تشویق به کاهش خسارت و تقویت پیش گیری و ایمنی

۷. در تخصیص کارا تر سرمایه در کشور

رهایی از عدم اطمینان

در زمینه ثبات مالی و از بین رفتن تشویش و نگرانی، به سه مورد اشاره می‌کنیم. اگر برای خانواده که کوچک‌ترین واحد اجتماعی اما رکن مهم هر جامعه‌ای است اتفاقی بیفتد طبیعی است که اعضا برای جبران مافات به دوستان، بستگان یا دولت متوسل شوند. اگر برای شرکت یا بنگاه تجاری یا مؤسسه صنعتی حادثه‌ای اتفاق بیفتد، باید ذخایرش را صرف کند، و چنانچه ذخایرش تهی است، تن به ورشکستگی دهد. اثر برونی و نتیجه طبیعی همه این‌ها، از دست دادن شغل، رواج بیکاری و کاهش فعالیت‌های اقتصادی جامعه است؛ مهم‌تر از همه، کاهش مالیات را در پی خواهد داشت. در حالی که با توسل به بیمه می‌توان این گرفتاری‌ها را پس زد. در این زمینه جا دارد که به تعریف بسیار زیبای آلفرد مارشال با ژرف نگری بیشتری توجه کنیم. وی در کتاب *اصول علم اقتصاد* (بر جای مانده از سال ۱۸۹۰) می‌گوید: «بیمه قیمتی است که ما برای رهایی از عدم اطمینان می‌پردازیم». بنا بر این، خانوارهایی که این پرداخت را انجام می‌دهند از شر عدم اطمینان خلاصی پیدا می‌کنند.

رابطه منفی بین حق بیمه زندگی و هزینه‌های اجتماعی

دومین نکته‌ای که قصد دارم بیشتر در مورد آن صحبت کنم بیمه زندگی است. مطالعه‌ای که سازمان همکاری و توسعه اقتصادی انجام داده است نشان می‌دهد که یک رابطه منفی بین حق بیمه زندگی و هزینه‌های اجتماعی وجود دارد؛ بدین ترتیب: در کشورهایی که حق بیمه‌های زندگی بالا رفته هزینه‌های اجتماعی دولت‌ها کاهش پیدا کرده است. برعکس، در کشورهایی که این امر رعایت نشده، دولت‌ها هزینه‌های اجتماعی بالایی را متحمل شده‌اند. به همین دلیل است که دولت‌ها و مسؤولان امور مالی عمومی به این نتیجه رسیده‌اند که تخفیف‌ها و تسهیلاتی در اختیار خریداران بیمه‌های زندگی قرار دهند تا بتوانند از فشار ناشی از هزینه‌های اجتماعی یا هزینه‌هایی که بار دولت می‌شود بکاهند. در کشور ما نیز چنین تخفیف‌هایی وجود دارد، با تسهیلات خیلی خوب ولی مردم از آن آگاهی ندارند. یکی از مهم‌ترین وظایف شرکت‌های بیمه و بیمه مرکزی ایران این است که در جهت آگاهی جامعه و اطلاع رسانی، گام‌های اساسی بردارند و حرکتی جدی را آغاز کنند. ایران در زمینه بیمه‌های زندگی یکی از کشورهایی است که از پیشرفته‌ترین و مترقی‌ترین قوانین مالیاتی برخوردار است.

تحرک سرمایه

موضوع سوم که باز هم اهمیت دارد و باید بدان پرداخته شود، تحرک سرمایه است. در جوامع مختلف، دو نوع پس‌انداز وجود دارد: مالی و غیر مالی. کشورهایی که توانسته‌اند سهم پس‌انداز مالی را در مجموعه اقتصادشان افزایش دهند به نرخ‌های رشد بالایی دست یافته‌اند. پس‌اندازهای مالی عبارتند از: سهام، اوراق قرضه، سپرده‌های بانکی و مهم‌تر از همه بیمه و عمدتاً بیمه‌های زندگی. پس‌اندازهای غیرمالی نیز عبارتند از: املاک، زمین، جواهر و نظایر آن که برای اقتصاد بازده ندارند. این نکته‌ای است که بحث خود را بر روی آن متمرکز خواهیم کرد. مطالعات بسیاری هم در این زمینه در جهان صورت گرفته است. برای مثال، مطالعه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در مورد ۲۰ کشور عضو در ۱۰ سال منتهی به سال ۱۹۹۶ که بیشترین رشد اقتصادی را داشته‌اند، بیانگر آن است که نسبت پس‌انداز به تولید ناخالص داخلی در ۱۴ کشور بالای ۲۵ درصد بوده و فقط ۶ کشور به این حد نصاب نرسیده‌اند که البته آنان نیز به درصدی بالاتر از ۱۸ دست یافته‌اند. در مقابل، ۲۰ کشور هم که پایین‌ترین نرخ پس‌انداز را در جهان داشته‌اند بررسی شده‌اند که لااقل در ۱۴ کشور نرخ پس‌انداز پایین‌تر از ۱۵ درصد بوده است. برداشت من از این مطالعات آن است که اگر مطمئن هستیم و در دنیا هم ثابت شده است که رشد سریع و توسعه پایدار، یکی از شرایط و لازمه‌اش تحرک سرمایه و افزایش پس‌انداز مالی در کشور است ما نیز باید اهمیت جدی برای بیمه قایل شویم؛ به ویژه وقتی که می‌بینیم در طبقه‌بندی صندوق بین‌الملل پول، بعد از بانک‌های مرکزی و بانک‌هایی که سپرده‌پذیر هستند شرکت‌های بیمه قرار گرفته‌اند. بنابراین، اگر شرکت‌های بیمه بتوانند این بخش عظیم منابع مالی را از طریق این واسطه مالی تجهیز کنند و سهم پس‌اندازهای مالی در اقتصاد را بالا ببرند و تقویت‌کننده نقشی اساسی در توسعه اقتصادی خواهند داشت.

بیمه‌های جامع خانوار

از دید اقتصادی، بیمه‌ها را به سه طبقه تقسیم می‌کنند: بیمه‌های زندگی، بیمه‌های تجاری و بازرگانی و بیمه‌های خانوار. از این میان، ما به سومی یعنی بیمه‌های خانوار می‌پردازیم که دلیل چرایی همین سمینار است. بیمه‌های خانوار، مورد استفاده مصرف‌کننده معمولی است. این مصرف‌کننده معمولی پول زیادی برای خرید بیمه‌نامه ندارد، فقط

می خواهد از آینده اش اطمینان حاصل کند؛ می خواهد در مقابل حوادث روزمره و عادی حوادثی که زندگی را تهدید می کنند و هر لحظه ممکن است اتفاق بیفتند، حامی داشته باشد.

این نوع بیمه به دلیل ویژگی خاصی که دارد به طور انبوه تولید می شود. یعنی، تقریباً تنها بیمه‌ای است که در مورد آن می توان بازار رقابت کامل را به کار برد. زیرا که عرضه کنندگان (شرکت‌های بیمه) فراوان، جنس متجانسی ارائه می کنند و خریداران فراوانی هم دارند. در حال حاضر در بسیاری از کشورهای پیشرفته، این نوع بیمه چنان در ابعاد وسیعی گسترش یافته است که بساط طبقه بندی سه گانه مورد اشاره ما را به هم ریخته است. به طوری که اگر اکنون بخواهیم از نظر فعالیتی بیمه‌ها را تقسیم بندی کنیم، دو طبقه بیشتر نیستند: «بیمه‌های تجاری و بازرگانی» و «بیمه‌های خانوار»، یا «بیمه‌های زندگی» و «بیمه‌های غیرزندگی». در این کشورها، اینک شرکت‌هایی به وجود می آیند که تخصص آن‌ها بیمه‌های خانوار است. برای مثال، در اروپا و ایالات متحده بیمه‌نامه‌هایی عرضه می شوند که چندین خطر (یا در اصطلاح multi-peril) را با هم پوشش می دهند؛ یا در اصطلاح، «بیمه‌های جامع خانوار» که در کشور ما هم به همین نام شناخته شده و مورد استفاده قرار گرفته است. بیمه‌های جامع خانوار، بیمه‌های استاندارد هستند که خطرهایی مانند آتش سوزی، اتوموبیل، مسؤلیت خانوار و حوادثی را که ممکن است برای خانواده در طول زندگی اتفاق بیفتد یکجا (یا در اصطلاح package) پوشش می دهند.

این نوع بیمه‌ها متأسفانه در کشور ما رشد بسیار اندکی داشته و به نظر می رسد که در این زمینه، کار جدی انجام نگرفته است. شاید علت آن روی آوری صنعت بیمه به نوع دوم بیمه یعنی بیمه‌های بازرگانی باشد؛ گرایشی که گویا ریشه‌اش را باید در اوضاع اقتصادی کشور و درآمد بادآورده نفت، به ویژه در سه دهه اخیر، جست و جو کرد. البته صنعت بیمه اخیراً جدی‌تر به مسأله بیمه خانوار پرداخته و جامعه هم پذیرفته است و هر دو به تدریج به سیمیت این بیمه‌ها گام بر می دارند. ویژگی اساسی این نوع بیمه‌ها، همان‌طور که اشاره کردم، آن است که به طور انبوه عرضه می شوند و چون انبوه عرضه می شوند، تقاضا کننده بازارشان را شفاف می بیند و قیمت هم برایش مهم است. نکته جالب در این خصوص مسأله تعدیل حق بیمه‌هاست. زیرا که برخلاف بیمه‌های بازرگانی، ریسک خیلی بالایی ایجاد نمی کنند. به قول معروف، شرکت‌های بیمه در

مقابل این نوع بیمه‌نامه‌ها «ریسک خنثی» هستند، در حالی که در مقابل بیمه‌های باربری، هواپیما، صنعتی، کشتی و نظایر آن ریسک پذیرند و سبب ریسک‌های بزرگ، حق بیمه بیشتری نیز در مجموعه هزینه حق بیمه تلف می‌کنند. مقایسه کنید با حداکثر ریسکی که شرکت بیمه می‌خواهد از یک خانوار بپذیرد: حداکثرش ۱۰ تا ۱۵ میلیون ریال خواهد بود. اگر این مبلغ را به مجموعه‌ای که این بیمه‌نامه را می‌خرد تقسیم کنیم می‌بینیم که دیگر ریسک خیلی بزرگی برای شرکت بیمه باقی نمی‌ماند. این جاست که دومین عامل تعیین‌کننده حق بیمه که هزینه‌های اداری و کارکنان است در درجه اول اهمیت قرار می‌گیرد. به این دلیل که به بازاریابی نیاز دارد و باید به طور مداوم با خانواده ارتباط داشت که باعث افزایش هزینه‌های اداری و کارکنان می‌شود. هر شرکتی که بتواند از این هزینه بکاهد می‌تواند بیمه‌نامه جامع را با قیمت پایین‌تری به خانواده بفروشد. به همین سبب، دنیا در بازار رقابتی توجهی خاص به آن دارد، زیرا مشتری این امکان را دارد که از شرکتی بیمه‌نامه بخرد که قیمت پایین‌تری پیشنهاد می‌کند.

ما هم برنامه‌ای برای این نوع بیمه‌نامه خانوار داریم. شورای عالی بیمه باید تعرفه حداقل را مشخص کند. باید برای این نوع بیمه‌نامه، مقداری اختیار عمل بیشتر به شرکت‌های بیمه داد تا قدرت رقابت داشته باشند. همان طور که در برنامه سوم هم تأکید شده است باید راه‌های افزایش رقابت در صنعت بیمه را جست و جو کرد. یکی از عرصه‌ها همین بیمه چند منظوره یا بیمه جامع خانوار است که از طریق آن می‌توان خیل عظیمی از همین مصرف‌کنندگان معمولی را به صنعت بیمه جذب کرد؛ و این چیزی نیست جز احیای اقتصاد خانوار: کوچک‌ترین نهاد اجتماعی که نقش کلیدی در هدایت جامعه دارد، به ویژه در کشور ما که خانواده واقعاً مستحکم‌ترین و اساسی‌ترین نهاد اجتماعی است و باید جامعه را با امید و اطمینان به پیش ببرد. خوشبختانه، زمینه برای این نوع فعالیت در کشور ما گسترده است ولی مانع بزرگی به نام تقدیرگرایی، که فرهنگ حاکم است، سر راه دارد. البته ما هم اعتقاد داریم که اگر مشیت الهی بر این باشد که اتفاقی بیفتد از آن گریزی نیست ولی این که دست روی دست بگذاریم و پیش‌گیری نکنیم و بگذاریم که حوادث نامطلوب هر بلایی که می‌خواهند سر ما بیاورند، این دیگر عقلانی نیست. در جامعه ما، مردم چاره‌نگرانی‌ها و تشویش‌ها را در این می‌دانند که بخشی از درآمد یا مصرف خود را به صورت پس‌انداز غیر مالی نگهداری کنند که در توسعه اقتصادی کشور تأثیری ندارد که هیچ، شاید تأثیر منفی نیز داشته باشد. چرا

منفی؟ با یک محاسبه سرانگشتی، برای مثال، قضیه روشن تر می شود. فرض کنید که یک خانواده حداقل ۱۰۰ هزار تومان برای روز مبادا، به هر دلیل، به صورت طلا، جواهر یا سکه نگهداری کند (که البته در جامعه ما خیلی بیش از این مبلغ است) و ۱۰ میلیون خانوار داشته باشیم؛ جمع آن ۱۰۰۰ میلیارد تومان می شود که رقم بسیار درشتی است. اگر خانوارها ترغیب شوند که این پس انداز غیرمالی را به پس انداز مالی، یعنی به بیمه، منتقل کنند هم عدم اطمینان را از خودشان دور می کنند و هم به تشکیل سرمایه، تراکم سرمایه و تجهیز پس اندازها به سمت فعالیت های تولیدی و امیدوارانه یاری می رسانند. دلیل اصلی آن هم که بیمه مرکزی ایران، این سمینار را به «نقش بیمه در اقتصاد خانواده» اختصاص داد همین مسأله بود: راه اساسی توسعه بیمه در کشور، توجه به بیمه ای است که در اقتصاد خانواده نقش دارد؛ چه بیمه های جامع خانوار و چه بیمه های عمر و پس انداز که آن هم در خدمت خانواده هاست.

سخن آخر

در حال حاضر، بیمه های زندگی نزدیک ۷۰ درصد پرتفوی حق بیمه شرکت ها در دنیا را تشکیل می دهند، در حالی که در کشور ما با وجود همه تلاش هایی که شده فقط نزدیک ۱۰ درصد است. امید است که سمینارهایی از این دست و راهکارهایی که در آنها ارائه می شود، به نقش مؤثرتر و گسترده تر شرکت های بیمه در مجموعه خانوارها و نفوذی که می توانند در شکل گیری آینده آنها داشته باشند منجر شود. سازمان های بیمه ای ما باید به طور جدی برای تبدیل پس انداز غیرمالی مردم به پس انداز مالی کمر همت بزنند. دنیا در این زمینه کارهای اساسی انجام داده است.

همان طور که مقام معظم رهبری در این خصوص فرمودند، بیمه فنی است که بالاخره در دنیای پیشرفته از آن استفاده می شود و ما بنا داریم که از آن استفاده کنیم. ما هم نیاز داریم که از پیشرفت ها و تجربیات کشورهای دنیا در مورد نقش بیمه در توسعه و نقش بیمه در اقتصاد خانوار به طور جدی استفاده کنیم.

سیاست ما، جذب مردم و توسعه بیمه در کشور بوده و هست. براساس تصویب دولت و تأکید شورای اقتصاد کلان، ما مکلف هستیم که ساختار بیمه را بازآرایی و راه های رقابتی کردن، تنظیم مؤثر بازار و توسعه بیمه در کشور را به طور جدی بررسی کنیم. امیدواریم که در برنامه سوم و هم چنین در چارچوب طرح سامان دهی اقتصادی

جمهوری اسلامی ایران بتوانیم به ویژه در زمینه بیمه‌هایی که به توسعه اقتصادی کشور یاری می‌رسانند، تحولی جدی به وجود آوریم. چراکه بیمه وسیله‌ای است برای ایجاد اطمینان و تأمین؛ هم‌چنین وسیله‌ای است برای رشد توسعه اقتصادی کشور و پایدار کردن آن. امیدواریم که صنعت بیمه با همین روندی که به همت تمامی اعضای خانواده خویشتن به پیش می‌رود به تلاش‌های جدی خود ادامه دهد. البته همان‌طور که بارها عرض کرده‌ام ساختار بازار بیمه، ساختار مناسب فروش بیمه نیست و ما در این صنعت حتماً به آزادسازی نیاز داریم. در برنامه پنج‌ساله نیز به این مسأله توجهی خاص مبذول شده است. به امید آن که بتوانیم با حفظ حاکمیت و نظارت قوی‌تر دولت در صنعت بیمه، ولی همراه با دادن اختیار بیمه‌گری و تصدی امور بیمه به مردم (با تفسیری که به هر حال می‌شود) این ساختار را اصلاح کنیم و ظرفیت بالای منابع و نیروی انسانی را که در کشور وجود دارد ارتقا بخشیم. این مهم باید از طریق صنعت بیمه انجام گیرد و قوه به فعل تبدیل شود. امیدواریم که با پشتیبانی مقامات ذی‌ربط و تلاش‌های بی‌وقفه تمامی دلسوزان صنعت بیمه بتوانیم با تحولات اساسی و عمیق، بیمه را به جایگاه واقعی در اقتصاد کشور برسانیم. ■